

Снешка ЛАКАЛИСКА

АЦИСКИ ИКОНИ - ЕРУСАЛИМСКИ СТИЛ ВО Р.С. МАКЕДОНИЈА ВТОРА ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Клучни зборови: *Ерусалимски / al-Qudsi стил, Ерусалимска сликарска школа, мелките икони, Никола Теодорус (al Qudsi или al Urshallimi), Никола Јосиф од Ерусалим.*

Апстракт: *Икони сликани во Ерусалимски стил во втората половина на XIX век, пристигнале на територијата на Македонија со посредство на македонските аџии, кои во тој период од балканските народи биле најмногубројни на поклонение во Светата земја. Ерусалимските икони кои биле сликани со комерцијална цел, аџиите ги купувале на пазарот во Стар Ерусалим, со убедување дека со тоа светоста од Светата земја ја пренесуваат во својот дом, црква, манастир. Во втората половина на XIX век, по повеќедековна пауза, Светиот град повторно ќе стане иконописно средиште. По отворањето на Ерусалимска сликарска школа во 1865 година под менторство на Втората руска духовна мисија со светогорски монаси-зографи, биле обучени мноштво арапски зографи. Потоа била оформена и сликарска работилница од врвните арапски иконописци зад чиј потпис задолжително стои дека се од Светиот град (al-Qudsi). Водечките арапски сликари ги споиле двете влијанија од сириско-арапски и византиски со западен стил, и создале сопствен локален стил т.н. Ерусалимски односно al-Qudsi стил¹.*

Ерусалимската, Антиохиската и Александријска патријаршија биле лулка на христијанската уметност во ранохристијанскиот период. Палестинската иконописна уметност одиграла централ-

на улога во христијанската иконографија. Палестинските икони, главно посветени на Богородица со разни епитети, кои биле однесени во повеќе православни цркви и манастири на просторот на Византија, примиле карактер на чудотворни. Интензивното творење во Светата земја траело сè до првата половина на VII век, кога муслиманите ги покорице Сирија, Палестина и Египет². Иконописот среде православно население во Светата земја, почнувајќи од VII па до крајот XVII век наполно бил замрен. Арапските православни христијани, техниката на сликање икони повторно ја учеле од грчките уметници, кои во 1669 година по падот на островот Крит под Османлиска власт, пребегале и живееле во Сирија, Либан и Палестина. Првите скудни информации за иконопис во Палестина добиваме на почетокот на XVIII век од еден запис на икона, каде што единствениот познат палестински иконописец од тој период Хана ал Кудси (Hanna al-Qudsi) запишал дека, иконата посветена на Архангелот Михаил ја насликал во 1726 година по угледот на критска икона, следејќи ја византиската традиција. Во XIX век, сите земји под Османлиска политичка и Грчка духовна власт ги зафатил бранот на духовна преродба. Во првата половина на XIX век во Палестина пребегуваат Сириските иконописци од иконописниот центар Алепо и малубројните локални сликари сликале под нивно влијание³. Но,

¹ Мелките иконите и многубројни палестински еволгии изработени во седеф, сликан череп од сом, сликано восочно стапало, дрвени крстови, индугенции, антиминоси се интегрален дел од одбранетиот докторски труд на Снешка Лакалиска насловен „Македонските поклонници од XIX век и палестинските еволгии од втората половина на XVIII и XIX век“, Институт за национална историја, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“ Скопје, 2015 год.

² L.Hosri, *Les icône melkites de l'école de Jerusalem au XIX siècle*, Parole de l'Orient, vol 27 (2002), 148. D. Talbot Rice, *Umetnost vizantiskog doba*, Beograd, 1968, 8.

³ K. Lewis, *Arabs and Icons*, print edition, Saudi Aramco World, November/December, Vol.22.№.6,1971, p.28-32. www.saudiaramcoworld.com/issue/197106/arabs.and.icons.htm, 29. Авторот се осврнува на сириските-мелките сликари чија иконописната традиција се врзуваат со свештеникот Јосиф - уметник (Yusuf al-Mussawwir)

врвот на преродбата во Палестинската уметност бил достигнат во втората половина на XIX век. Се отворила Ерусалимската сликарска школа во 1865 година, под менторство на Втората руска духовна мисија⁴, со светогорски монаси - зографи дојдени од рускиот манастир Св. Пантелејмон⁵. Набрзо водечките арапски сликари основале сопствено ателје. Врвните Ерусалимски иконописци ги спиле двете влијанија сириско-арапско и византиско со западно влијание (левантски барок) и создале сопствен локален стил – ерусалимски/al-Qudsi стил, кој опстојува до почетокот на XX век. Тие се издиференцирале меѓу останатите припадници на христијанските конфесии во Светата земја, во знак на отпор на силните денационализаторски притисоци врз нив, од страна на грчкото свештенство, католичкото и англиканско - протестантското. Арапските иконописци се стремеле кон иконографија со етничка заднина, православна иконографија која има тенденција да биде различна од источно-православната и католичката религиозна

односно Јосиф ал Халаби (Yusuf al-Halabi), кој ја основал сликарската школа во Алепо (Aleppo) во 1645 год., која неговите потомци ја раководеле до 1777 година. На почетокот на XIX век школата во Алепо изумира, голем број сириски сликари се селат и работат во Ерусалим; Авторот M. Immerzeel, *Syrian icons collection Antoin Touma*, catalog, Layden, 1997, 112, cat.41, укажува дека врз творештвото на палестинските иконописци на почетокот на XIX век, извршиле влијание делата на критскиот сликар натурализираниот Сириец, Михаил Полихронис, односно Михаил Критски (Michael Polychronis / Michael al Creti). Неговите икони се одликуваат со византиски и западни елементи, а бидејќи во драпериите на светителите внесува арапски елементи, неговите дела се класифицирани во мелките икони. Под негово влијание слика првиот познат палестински иконописец Хана од Светиот град (Hanna al-Qudsi), а негов следбеник е и Михаил Мхана на почетокот на својата сликарска кариера.

⁴ С.В. Гнутова, *Гефсиманская плацаница Божией Матери и связанные с ней паломнические реликвии*, Журнал «Православный паломник» № 1 (32), 2007. По завршувањето на Кримската војна, царска Русија со големи финансии пристигна во Втора духовна мисија. Архимандритот Леонид Кавелин во 1863 година бил назначен за началник на Мисијата и за игумен на рускиот Нов Воскресенски храм во Ерусалим. Ерусалимскиот патријарх Кирил II Лидски ја искористил финансиската помош и во корист на арапското православно население основал: типографија во дворот на патријаршијата, богословско училиште во црквата на Светиот Крст, а била отворена и Ерусалимска сликарска школа во која од руските монаси-зографи, арапското население добивало инструкции за сликање.

⁵ F., Mattar, *Enciklopedia of the Palestinians*, New York, 2005, www.scribd.com/doc/.../1136825-Enciklopedia-of-the-Palestinians, 82

уметност. Создале уметност со етнички карактеристики, поради што некои проучувачи ја третираат како народна уметност. Всушност, станува збор за палестинска христијанска преродбена уметност, која се уште не го добила своето заслужено место во историјата на уметноста, само е издиференцирана како Ерусалимски стил. Локалните иконописци го достигнале својот зенит на поширокиот терен на Светата земја. Најголем дел од нивното творештво е сочуван во црквите и галериите во Сирија и Либан.

Сликарското ателје во светиот град Ерусалим, чија локација се уште не е утврдена, се смета дека го основале тројца палестински иконописци, кои авторизирајќи ги своите дела задолжително нагласуваат дека се од Ерусалим (al Qudsi или al Urshallimi), а тоа се: Михаил Мхана ал Кудси (Mikhail Mhanna al - Qudsi), Јухана Салиба (Yuhanna Saliba al -Qudsi) и Никола Теодорус (Nikola Teodorus al-Qudsi)⁶. Најголемите етнички дострели на Ерусалимската иконописна школа, можат да се следат по 1865-тата година. Тројцата водечки иконописци биле ангажирани во украсувањето на иконостасите во црквите и манастирите на териториите на Сирија и Либан. По завршувањето на работите во Сириските храмови околу 1880 година, Михаил Мхана, кој бил водечки мајстор, најталентиран и најангажиран, преоѓа на територијата на Либан во најголемиот христијански центар Зашлех, каде што основа свое сликарско ателје и таму останува и твори до крајот на својот живот. Авторката Л. Хосри укажува дека делата на М. Мхана и на Ј. Салиба речиси се воедначени, имаат работено во ист манир и доколку не се потпишани, потешко се разликуваат. За разлика од нив, третиот водечки сликар Никола Теодорус развил свој стил на светители со народна фактура, со типично арапски лик⁷. Во светската историја на уметноста нивните дела се познати како „мелките икони“, термин кој за иконописот на арапските христијани за првпат бил употребен од Virgil Candea во 1969 година,

⁶ M. Immerzeel, *Syrian icons collection Antoin Touma*, catalog, Layden, 1997, 27. Според M. Immerzeel, ним им се приклучиле: Никола Таброс (N'qula Tabros alQudsi) и Исак Никола (Ishaq N'qula al Qudsi или Urshallimi), а според L.Hosri, L. Hosri, *Les icône melkites de l'école de Jerusalem au XIX siècle*, Parole de l'Orient, vol 27(2002),152, седум сликари се поврзуваат со таа школа, а меѓу нив таа ги вбројува уште Салиба Јухана ал Кудси (Saliba Yuhanna al Qudsi), Гириос ал Кудси и Јакуб ал Бармаки ; D. Talbot Rice, *Umetnost vizantiskog doba*, Beograd, 1968,151.

⁷ L. Hosri, *Les icône melkites de l'école de Jerusalem au XIX siècle*, Parole de l'Orient, vol 27(2002), 148.

на отворањето на изложба во Романија на икони од сириската и либанската колекција на Sursock museum од Бејрут⁸. Нивни дела авторизирани и неавторизирани, купени од македонските поклоници на Велигденскиот панаѓур во Стар Ерусалим во втората половина на XIX век, пристигнале и на нашите простори.

Според ликовно-стилските карактеристики, мелкитските / православните арапски икони се разликуваат од грчките и руските икони по третманот на ликот и телата, декорацијата, фреквенцијата на одредени теолошки теми и се разбира по арапските натписи. Во нив се споени арапско-сириски и византиски со елементи од западна традиција, во уметноста познат како левантски барок. Но најбитно од сè во творештвото на арапските иконописци е тоа што креираат сопствени ликовни интерпретации ограничени во православната догматика. „Ерусалимскиот стил“ го карактеризира натурализација на ликовите, заоблени физиономии, темен инкарнат, тенки заоблени веѓи, бадемаст облик на очите, коса разделена со патека и секогаш свртена назад зад ушите. Ликовите на светителите се младешки овални, без бради или со многу слаби бради, еден нов тип на ликови од кои зрачи ведрина, локални, ориентални со потемен тен. Драпериите исто така имаат ориентални примеси сликани со сина, црвена и зелена и златна боја. Тие ги следат контурите на телата, наборите се потенцирани со златни линии или се декорирани со флорални мотиви, карактеристични за ориенталниот бродат. Освен поединечни фигури на светители, арапските иконописци сликаат и композиции со мноштво вити фигури, носени од вити нозе со несразмерно мали стапала. Сликаството е изведено со темперни бои, врз гипсен грунд, на платно прилепено на штица. Најголемиот простор во фонот на иконите е златен, понекаде блеска како сонце отсликувајќи ја небесната слава. На поголемиот број икони врз златната површина на свежиот грунд со матрица е нанесувана касетирана декорација исполнета со геометриски и флорални елементи. Друг карактеристичен елемент во фонот е поделбата на

⁸ K. Lewis, *Arabs and Icons*, print edition, Saudi Aramco World, November/December, Vol.22, №.6, 1971, p.28-32. М. Катих, *Четири Јерусалима-хаџијске иконе из цркве Успенија пресвете Богородице у Ливну*, Бања Лука, 2012, 17. Називот „Мелките“ потекнува од арамејскиот збор „мелк“ - цар. Со овој термин се означени оние христијани на Блискиот Исток, кои во време на христолошките расправи во V и VI век застанале на страната на православната доктрина проповедана од Константинопол, а подржувана од византискиот цар и двор. Всушност Мелкити се нарекувани православните христијани на Блискиот Исток.

два дела, каде што долниот дел секогаш е син или зелен, доловувајќи ефект на длабочина. Ореолот се слика на два начина, по руско влијание декориран со пунктирање со флорални или геометриски елементи или по западно влијание како правилен круг потенциран само со линија. Други западни елементи се сферата во рацете на Исус Христос, жезлото, сино небо со расфрлени облаци и крилати ангелски глави. Западните влијанија се евидентни и во сликањето на архитектурата - повеќекатни градби со многубројни отвори и прозорци. Иконите се врамени во повеќебојни сликани рамки, како бордури од зелена и сина или црвена лента. За идентификација на религиозните сцени мелките сликари покрај арапската, ја користеле и грчката и словенската азбука, зависно од купувачот. Натписите ги објаснуваат претставите, задолжително е запишано името на поклоникот и годината на поклонение.

Македонските ации донесле мноштво икони, кои и денес, како значајна поклоничка реликвија, се чуваат во нивните домови, а голем дел се донирани во цркви. Денес „мелките икони“ ги среќаваме во галериите на икони и можеме да ги следиме од 1874 – 1893 година. Опфатени се мелките икони дарувани на црквите во Охрид, Куманово, Тетово и Скопје.

Во галеријата на икони при Соборниот храм „Св. Кирил и Методиј“ во Тетово се сместени 15 поклонички икони од кои 9 мелките икони и 6 икони од руски зографи. Покрај имињата на поклонниците среќаваме и авторизирани дела. Меѓу нив го откривме името на еден од најеминентните сликари и еден од основачите на сликарското ателје во Ерусалим – **Никола Теодорус ал Урсалими**. Негово дело е иконата посветена на христијанскиот великомаченик и безсребреник Св. Пантелејмон. За неговото творештво знаеме дека започнува во Ерусалимската сликарска школа по 1865 година. Учествува во тајфата на иконописецот Михаил Мхана во украсувањето на голем број цркви во Сирија. По 1880 година кога Михаил Мхана заминува за Либан, за останатите членови на тајфата нема податоци.

Икона „Св. Пантелејмон“ (СѢТИ ПАНТЕЛЕСИМО“Н.), во 1886 година од поклонение на Светиот гроб ја донел Хаџи Спиро од Тетово, а на црквата Св. Никола во Тетово ја донирала Екатерина: (На светомџ гробџ Хр. Ха СПИРО иконџ прака Екатерина Св.Николаџ горџдџ ТЕТОВО 1886, сл.1⁹). Името на св. Пантелејмон е испишано со

⁹ *Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601)*, Републички завод за заштита на спомениците на културата - Скопје, Центар за документа-

црвени букви на средината под арката на златна касетирана заднина. Авторот на иконата, своето име го запишал, со црно мастило со грчко писмо во четири реда на левиот долен агол - ал Ерусалим Никола Теодору (Αλ ΙΕΡΥΣΑΛ-ΙΜ Νικωλαξξ Θεοδору)¹⁰. Пред нас е дело на зрел иконописец на ерусалимската сликарска школа од втората половина на XIX век, портретист, кој педантно го насликал светителот до сите поединости и го заслужува епитетот водечки мелките иконописец.

Св. Пантелејмон е претставен допојасно и фронтално. Неговиот лик е заоблен, народен арапски, со куса кадрава коса и златен ореол пластично декориран. Носи богата декорирана розово/портокалова туника со розови цветови и зелени листови. Туниката под вратот е закопчана со украсно копче, а по рабовите декорирана со украсна лента и скапоцени камења. На половината е препашан со зелен појас. Наметката е темнозелена (арапско зеленило) по рабовите декорирана со украсна лента. Во едната рака држи лажичка, а во другата пиксида со лекови, во розово-портокалови нијанси, со геометриска и флорална декорација. Капакот на пиксидата е конусен на врвот завршува со крст. Заднината на иконата е златна, касетирана со флорална декорација изведена со матрица врз влажен грунд. На горните агли се изведени рамнокраки триаголници чија внатрешност е со флорална барокна декорација, од страните опкружена со розово-портокалова боја¹¹.

Друг иконописец кој не се спомнува во горната кохерентна група, а кој ги сигнарирал своите дела со словенско писмо **Никола Јосиф од Ерусалим**

ција, евиденција и информатика, Скопје, 1987, 63. рег. бр. 20560. К. Балабанов, *Галерија на икони во црквата Св. Кирил и Методиј*, Тетово, Тетово, 1990, 11, кат. 46. Иконата е со дим. 73,4 x 54,6 см.

¹⁰ Идентично го авторизирал своето дело со претстава на локалниот сириски светец Јулијан од Хомс, во истоимената црква во Хомс, Сирија, каде што сликал во 1866 година (в) V. Candea, *Une oeuvre d'art melkite: l'icône de Saint Elian de Homs*, Syria, Tome 49, fascicule 1-2, 1972, 227, sl.3. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/syria_0039-7946_1972_num_49_1_6304

¹¹ Сосема идентична декорација на драперијата можеме да проследиме во творештвото на познатиот македонски преродбенски зограф Никола Михајлов од Крушево на иконите Исус Христос велик архиереј, 1842 година, катедрален храм Св. Димитрие, Битола и на иконата Исус Христос Цар над царевите, 1870 година, црква св. Преображение Прилеп (в) А. Николовски, *Никола Михајлов - Последниот потомок на зографската фамилија на Михаил Зиси*, Културно наследство, Републички завод за заштита на спомениците на културата - Скопје, бр. 14/15, Скопје 1987, 22, сл. 1, 27, сл. 7.

Сл. 1. “Св. Пантелејмон”, икона, 1886 година, автор Никола Теодорус ал Кудси, Ерусалимска сликарска школа, Галерија на икони, катедрален храм „Св. Кирил и Методиј”, Тетово

е типичен претставник на мелкитското сликарство кој внесува елементи под западно влијание. На теренот во Македонија и во изворите досега се идентификувани четири негови авторизирани икони. Две икони биле регистрирани во катедралната црква Рождество на св. Богородица во Скопје: икона посветена на Св. Трифун од 1874¹² и на Св. Убрус од 1875 година¹³, чија трага се губи по опожарувањето на храмот во 1944 година. Негова икона “**Воскресението Христо-**

¹² М.Ф. Јовановиќ, *Православна саборна црква Свете Богородице у Скопљу*, 395, 411. Авторот известува дека иконата од Ерусалим била донесена на платно, а потоа била прилепена на штица. Таа имала овална форма и била сликана во син тон. Св. Трифун во левата рака држел срп, во десната крст и палмина гранка. Црвената наметка била накитена со барокни украси. Според Јовановиќ, иконата била со многу слаба изработка, односно „светителовит лик потсетувал на женски”. За разлика од ликот, пејзажот наоколу бил претставен пореалистички.

¹³ М.Ф. Јовановиќ, *цит. труд* ...411. Во јужниот параклис на црквата Св. Богородица се наоѓала икона посветена на „Св. Убрус” со главата на Христос, дим.: 45 x 32 см., работена од истиот сликар во 1875 година. Според М.Ф. Јовановиќ истата е сликана според руска предлошка.

Сл.2. Икона “Воскресението Христово”, 1875г., Галеријата на икони, цр. Св.Никола, Куманово. автор Никола Јосиф од Ерусалим

во” (ВОСКРЕСЕНИЌЕ ХРСТВО) се чува во Галеријата на икони при црквата Св.Никола, во Куманово¹⁴. Натписот за зографот испишан со цинобер по долниот раб на иконата, (рѣк Никола Јосифъ из ерусалимъ 1875), сл.2. Иконата е сликана со темперни бои врз гипсен грунд на штица, во горниот дел украсена со релјефен лак изведен во штук, со топчести перли кои образуваат крст. Воскреснастиот Христос лебди опкружен од бестелесни сили во сегмент на облаци, кои го слават неговиот триумф¹⁵. Под него е отворениот правоаголен сар-

¹⁴ С. Лакалиска, *Икона „Воскресение Христово”, 1875, зограф Никола Јосиф од Ерусалим*, Музејски гласник, год. VI, бр. 11, Музеј Куманово, Куманово 2012, 104-112; В. Поповска-Коробар, Ј, Зисовска, *Икони од Кумановско во црквата Св. Никола во Куманово*, (каталог), Куманово, 2000, 58. Дим. 47,5 x 33,5 x 3 см.

¹⁵ Дури од крајот на XIV век во Италија започнува да се слика Христос кој лебди над отворениот саркофаг и во рацете држи знаме со крст. Пред саркофагот спијат стражарите (в) *Leksikon ikonografije, liturgikei simbolike zapadnog kršćanstva*, иг. А. Badurina, Zagreb 1979, 577-578. Во XVI век лебдењето на Христос го прифатиле сликарите во земјите во алпска Европа. *Leksikon ikonografije, ...127*. Според богословското толкување, запечатениот гроб се поистородува со двете главни компоненти во економијата на спасението со „Христовото

Сл.3. Икона „Каменување на св. апостол и архиѓакон Стефан” од 1877 г. автор Никола Јосиф од Ерусалим

кофаг, во кој е положена плаштеницата како доказ дека воскреснал. На капакот десно од саркофагот седи ангел. Пред саркофагот се четворица војници / стражари, од кои еден спие, двајца се заслепени од силната светлина, а еден се обидува да бега¹⁶. На левата страна пристигаат мирносици, со садови миро, предводени од св. Богородица¹⁷. Ликовите се кружни, типизирани со бадемасти очи

раѓање и Воскресение”, кое истовремено зборува за Богородица како Девица пред и по раѓањето.

¹⁶ З. Јовановиќ., *Азбучник православне иконографије и градитељства, Београд, 2005, 127*. Присуството на стражарите може да се дообјасни според евангелието, во кое се соопштува дека фарисеите кои знаеле за Христовото пророштво за воскресението, побарале од Пилат да го запечати гробот и да постави стража. Меѓутоа, моментот на воскресението немал сведоци, а според евангелието, стражарите се разбегале поради земјотресот што се случил во тоа време. Во XVI век, на Трентскиот (Триденскиот) собор (1545 - 1563), се расправало за враќање на библиското толкување во иконографијата, особено недозволувајќи прикажување на отворениот гроб, ниту лебдењето на Христовата фигура.

¹⁷ Овој детаљ во првата третина на XVIII век е препорачан и објаснет во Ерминијата на Дионисие од Фурна, кој препорачува присуство на два ангела, а ги додава и мирносиците во далечина кои носат миро (в) М. Медиф, *Стари сликарски прирачници III, Ерминија*

и тенки мустаки. Не покажува големо познавање на анатомијата при сликањето на Исус Христос, односно го слика со заоблени контури типични за мелките сликари.

Во галеријата на икони, при катедралниот храм Св. Кирил и Методиј во Тетово, од творештвото на Никола Јосиф од Ерусалим се наоѓа иконата „Каменување на св. апостол и архиѓакон Стефан“ од 1877 година (Св. Ап. И: АРХИДІАКОНЪ СТЕФАНЪ. РЪК НИКОЛАИ ІСУСИФЪ Ъ ІЕРУСАЛИМ 1877), сл.3. Иконата е сликана со темпера, гипсен грунд врз штица¹⁸. Архиѓаконот Стефан клечи на колена тричетвртински свртен надесно, со отворени раце нанадвор. Носи ѓаконска далматика окер бродат со златноцветна декорација и вкрстен окер орар, обработени со портокалово црвени ленти. Ликот на првомаченикот е типично арапски, кружно лице, бадемасти сини очи, нагласени подокници, полукружни веѓи од кои се спушта мал тенок нос, тенки усни. Косата е долга, уредно зачешлана, во кадрици се спушта на рамената. Ликот на архиѓаконот Стефан е идентичен со ликот на Исус Христос во композицијата Воскресение Христово од 1875 година, во галеријата во Св. Никола во Куманово. Пред архиѓаконот во полукруг се наредни бели камења-симболи на неговото мачеништво. Зад него четворица војници со смирени ликови во кожни панцири, окер и портокалови, високо ги кренале рацете над главата подготвени за фрлање камења¹⁹. Ликовите на војниците се идентични со третирањето на физиономиите на војниците на иконата Воскресение Христово од Куманово, разликата е само во бојата на панцирите. Евангелскиот настан се одвива во пустински пејзаж со ретка и ниска вегетација. Пресушена-

о сликарским вештинама Дионисија од Фурне, Београд 2005, 307.

¹⁸ Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601), 65, рег.бр.20 579. К., Балабанов,12, кат. 57. со дим.41,7 x 31,7 x 2 см.

¹⁹ Во втората половина на XIX век во преродбенската уметност во Македонија, оваа композиција била омилена кај крушевските зографи, браќата Вангел, Никола и Коста Атанасовиќ. Тие ја сликале во живописот на црквите Св. Архангел Михаил, с. Ресава и во црквата Св. Рождество Богородичино, с. Бегниште, Тиквешко во 1881 година (в)Д. Корнаков, *Резултати од евиденцијата и стручната документација на спомениците*, 169 -170; Оваа претстава добила своја визуелизација и во опусот на зографите Радеви Мажовски од Лазарополе, во црквите посветени на Св. Ѓеорги во с. Олевени и Вашарејца во 1883 година, како и во црквата Св. Никола с. Радожда (в) Ј. Чокревска-Филип, *Зографите Радеви Мажовски од Лазарополе - стилско-ликовни и иконографски одлики*, Прилози XL 2, Одделение за општествени науки, МАНУ, Скопје, 2009, 104, сл.5.

Сл.4. „Св.Голгота”, икона на хаџи Гаврил Серафим, 1880 г., автор непознат, Ерусалимска сликарска школа, Галерија на икони, катедрален храм „Св. Кирил и Методиј”, Тетово

та Кедронска река кај што се одвивал настанот е претставена во сивосини тонови. Иконографијата на оваа претстава се заснова на делата апостолски и на житието на св. Стефан, 27 декември (9 јануари)²⁰. Во горниот десен агол на иконата во сегмент на вжарени облаци се појавува Св. Троица (Отецот, Синот и Св. Дух), како што е забележано во (Дела ап.7;55-56). Лево од нив се сидините и архитектонскиот изглед на Светиот град - Ерусалим, со галабесто сини тонови и сини покриви. Овчата порта е сосема на десниот крај на тврди-

²⁰ Ј. Поповиќ, *Житија светих*, за месец декември, Београд 1977, 763-772.

²¹ Овчата порта се наоѓала на источната страна на Ерусалимската тврдина, кај бањата Витезда (Јован 5.1-9), таа се нарекува и Стефанова порта, а позната е и како Лавовска порта, по декорацијата на надвратникот со четири скулптирани лавовски фигури што биле изведени по наредба на султанот Сулејман Величествениот во 1538 година, по еден негов чуден сон. Денес тоа е Богородичината порта. (в.) Аци А.Ф. Михајловски, *На аџилак во светата земја*, Скопје, 2005, 54.

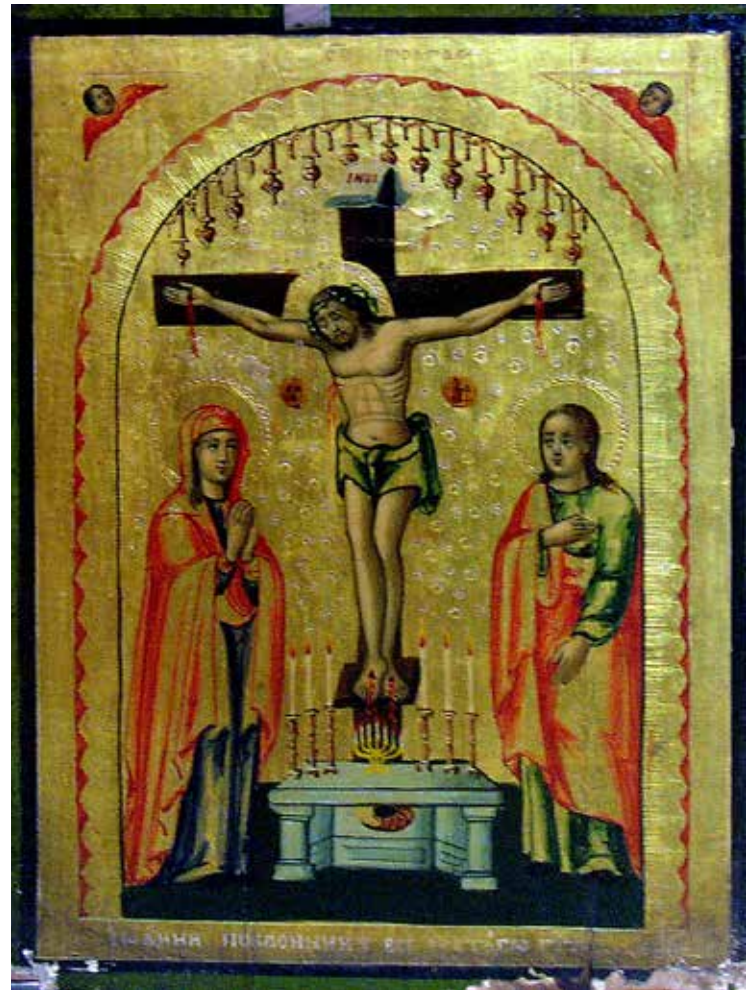

Сл.5. „Св. Голгота” икона на Нако поклоник, 1880 г., автор непознат, Ерусалимска сликарска школа, Галерија на икони, катедрален храм „Св. Кирил и Методиј”, Тетово

ната²¹. Фонот во горниот дел на иконата е златен, касетиран со пунктирање. Зографот Никола Јосиф е типичен претставник на ерусалимскиот стил.

Останатите мелките икони не се авторизирани. Во Галеријата за икони при црквата Св. Кирил и Методиј во Тетово, тематската содржина на четири икони се сликани реплики. Една реплика на Гетсиманската плаштаница²² и три икони претставуваат автентична реплика на олтарот во базиликата во Црквата на Светиот гроб во Ерусалим, односно Голгота. Имено, во олтарот се наоѓа дрвен крст во природна големина на кој е прикован метален релјеф на распнатиот Христос, одесно Богородица и одлево св. Јован. Сликаната реплика ги има сите карактеристики на делата

²² С.Лакалиска, „Ерусалимска икона-Гетсиманска плаштаница, 1879 година, Галерија на икони Соборен храм „Св. Кирил и Методиј“, Тетово, Патримониум. Мк. Списание за културно наследство-споменици, рес-таврација, музеи, год.10, бр.15, Скопје 2017, 333-340.

Сл.6. „Св.Голгота” икона на Јован поклоник, Галерија на икони, катедрален храм „Св. Кирил и Методиј”, Тетово

на мелкитски сликари, ведри кружни ликови и црвени и зелени драперији со силни набори, во кои доминира златната боја. Трите тетовски икони се идентични по тематската содржина, но не и по вештината на изведбата. Највпечатлива е иконата донесена од поклоникот Гаврил Серафим (ГАВРИЛ СЕРАФИМ ПОКЛОНИК. СЪИ ИКОНИ НА ПИСАНИ ИС ГРЪДА ИЕРУСАЛИМЪ.), сл.4.²³. Распетието е сместено под една полукружна арка, означена со бела лента врз која со словенско писмо е испишан почетниот текст од Литургијата на проскомидијата. ИСКУПИЛЪ НЫ ЕСИ ѿ КЛАТВЫ ЗАКОННЫ ЧТНОЮ ТВОЕЮ КРОВЮ НАКРЕТЪ ПРИГВОЗДИВСА ИКОПЕМЪ ПРОБОДСА БЕЗСМЕРТТЕ ИСТЧИЛЪ Е СИ ЧЛВЪКОМЪ СПАСЕ НАШЪ СЛАВА ТЕБЪ.1880 („Си не искупил од клетвата на законот со Твојата чесна Крв; на крст прикован и со копје прободен, си подарил бесмртност на луѓето. Спасителу

²³ Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601), 64, рег. бр. 20 565. К. Балабанов, Галерија на икони во црквата Св. Кирил и Методиј, Тетово, Тетово, 1990, 11, кат.51. Дим.57,3 x 40,5 x 3,5 см

наш, слава Ти”)²⁴. Распнатиот Христос е сликан од талентиран сликар со одлично познавање на анатомијата, наспроти преставата на Богородица и св. Јован Богослов што укажува дека иконата ја сликале двајца сликари. Белата лента од внатрешната страна е декорирана, според оригиналот со црвени триаголници, од кои започнува декорација со фриз од златни палмети. Во горниот дел висат дваесет и едно златни кандила, наредени во два реда. На тој начин иконата добила длабочина, која е потенцирана и со двобојната заднина. Златната заднина завршува со подножјето на крстот и стоечките фигури на Богородица и св. Јован и започнува сино-зелен под. На горните агли врз златна заднина се сликани крилати ангелски глави со портокалово-златни крилја, од десната страна сонце, а од левата страна месечина. Распетието со сонце и месечина се толкува како заминување на темнината и доаѓање на светлината, вистинска и метафорична. На златната заднина со преса е изведена геометриска декорација, која асоцира свездено небо. Под крстот е насликана чесна трпеза од сива мермерна плоча, потпрена на столбови со капители. Под трпезата е поставена иконка со допојасна претстава на „Исус Христос цар Јудејски, облечен во црвена хламида, со трнов венец / круна на главата, со врзани раце и трска / царски жезол. А под неа, на едно специјално означено место со зраци, сребрен диск со дупка на средината, со кој е означено местото каде што бил забоден Христовиот крст на Голгота. На трпезата одозгора на средината е сликан златен седмокрак свеќник со бели запалени свеќи. На него е потпрено затворено евангелие со златни корици. Од десната страна е сликан златен дискос покриен со златна ѕвезда, а од левата страна златен путир. По рабовите на трпезата се сликани по три златни свеќници со бели запалени свеќи. Иконата има сликана рамка со зелена и сина боја. Олтарот е доловен автентично.

Втората икона реплика, „Св. Голгота” (СВ. ГОЛГОТ), од 1880 година од истата Галерија, сл.5., ја дониранал Нако поклоник на Св. гроб: (НАКО ПОКЛОННИКЪ ЕСЕ“ СВАТИ“ГІ ГРОБА 1880)²⁵. Евидентно е дека, претходната и оваа икона се речиси идентични. На полукружна лента со словенско писмо е испишан почетниот текст од Литургијата на проскомидијата, но поради големината на буквите недостигаат последните два збора. „слава Ти“. Разликата помеѓу двете икони покрај

²⁴ *Божествена литургија, Служебник, Македонска православна црква, Скопје, 1998, 135.*

²⁵ *Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601), 67, Рег.бр. 20 595. К., Балабанов, цит.труд., . . . 13, кат. 65. димензии се: 54,7 x 38 x 3 см.*

Сл.7. Св. Ѓорѓи, непознат поклоник, Галерија на икони, катедрален храм „Св. Кирил и Методиј“, Тетово, непознати автори, Ерусалимска сликарска школа

димензиите, скусениот текст на литургијата е и претставата на олтарната трпеза со литургиските предмети, каде што на трпезата се насликани и задните две столпчиња. Третата икона реплика „Св.Голгота”(СВ. ГОЛГОТ), сл.6., потекнува од истата сликарска работилница. Од поклонение ја донесол Јован поклоник на Светиот гроб, во 1880: (ЃОАНЪ ПОКЛОННИКЪ ІС СВАТИ“ГІ ГРОБА 1880). Иконата е идентична на предходните, со помал формат²⁶. Недостига белата лента со натпис и ангелите во лет околу крстот. На трпезата се сликани само свеќници со запалени свеќи. Под трпезата се назира кружниот отвор каде што бил забоден крстот. Анонимниот иконописец е нешто послаб во однос на иконописците кои ги насликале предходните две икони. Заедничко им е користењето на иста предлошка за оваа иконографија²⁷.

²⁶ *Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601), 68, Рег.бр. 20 595. К., Балабанов, цит.труд., . . . 13, кат.79. Дим.54,7 x 38 x 3 см.*

²⁷ Икона со претстава на Голгота од овој тип поседува и храмот Казанска Богородица во Рибинск, Јарославска област во Русија датирана во 1870 /1880 година. За разлика од нашите икони на Рибинската икона заднината е сина со мноштво расфрлени златни ѕвезди (в) И.Л. Хохлова, *Икони Рибинска*, Рибинск, 2009, 376. кат.161, Идентични претстави на православниот грчки олтар на Голгота со сино свездено небо, исто

Сл.8. Св.Ѓорѓи, приватна икона на х. Катланови, 1885 г., Скопје, непознати автори, Ерусалимска сликарска школа

Св. Ѓорѓи е еден од најпочитуваните светители во Светата земја и еден од малкуте светители кој во уметноста добил претстави во многубројните епизоди од неговото житие во врска со постхумните чуда што му се припишуваат. Во Источната црква се популарни сцените од неговите миракули: „Св. Ѓорѓи ја убива ламјата“ и „Спасувањето на младото момче од заробеништво“, сл.7.²⁸ Во мелкитскиот иконопис од втората половина на XIX век, двете иконографии најчесто се споени. Една икона „Св. Ѓорѓи ја убива ламјата и спасува младо момче од заробеништво“ непознат поклоник ја донирал на црквата „Св. Никола“ во Тетово. Иконата е сликана во техника темпера, на гипсен грунд врз штица²⁹. Фонот е поделен на два

така можеме да проследиме на сите поклонички икони на платно, Ерусалими (в) С.Лакалиска, *Ерусалими поклонички икони на платно во Македонија од 1794 до 1904 година*, Монографија, Ед. Културно наследство, Каламус, Скопје 2019.

²⁸ P. Grotowski, *The Legend of St. George Saving a Youth from Captivity and its Depiction in Art. Series Byzantina, I, Warszawa, 2003, 27-77. 27.* (авторот направил цела една студија во која ги собрал сите резултати во врска со проучувањето на оваа иконографија)

²⁹ Денес е сместена во Галеријата за икони при катедралниот храм „Св. Кирил и Методиј“ во Тетово. *Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од*

Сл.9. Икона од непознат поклоник Св. Константин и Елена и св. Димитриј и св. Ѓорѓи, цр. Св. Димитрија, Скопје, непознати автори, Ерусалимска сликарска школа

дела, горе е златен, а долу зелен со рудиментирани вегетација. Централно, св.великомаченик, воин и чудотворец Ѓорѓи, јава на бел коњ со црвенозлатно седло, типичен мелките манир³⁰. Тој е претставен во полна воена опрема, во кобалтно сина со злато прошарена куса туника, врз неа носи златен панцир, со црвенозлатна развиорена наметка, зелени чорапи и златни чизми. Во едната рака ги држи црвените узди на белиот коњ, а во другата држи копје со крст на врвот. Неговата фигура е доминантна во однос на другите актери во чудотворните спасувања. Долу, во преден план е сликана зелено-маслинеста ламја со црвени крилја, прободена во челуста со копјето на светителот. Иконографијата на сцената „Св. Ѓорѓи убива ламјата“³¹ се поврзува со преданието

20 001 - 22 601), . . .66. Рег. бр.20 585; К. Балабанов, *Галерија на икони*, . . .12, кат.62. дим. 32,2 x 25 x 3 см

³⁰ F. Mattar, . . .82. Според авторот, сликањето на црвеното седло на свети Ѓорѓи е типично арапска одлика, а кај ерусалимските сликари седлото е црвено / позлатено.

³¹ J. Поповић, *Житија светих*, за месец април. www.agencijami.com /eparhija/ ZS/default.asp (во Вирита, во близината на градот Лида, во Палестина во езерската вода, живеел голем рептил на кого жителите од Вирита секојдневно му принесувале храна / жртва - по едно дете. Според преданието, на денот кога ѝ дошол редот

за големото постхумно чудо што го направил св. Ѓорѓи во Вирита, во близината на градот Лида, во Палестина, каде што ходочасниците на патот од Јафа до Ерусалим, задолжително наминуваат на поклонение на неговиот гроб³². Во горниот десен агол на иконата е сликана кула пред чија порта стои принцеза, а на кулата се сликани нејзините родители во царска облека. Царот во едната рака држи два клуча од портите на градот, а царицата е во став на адорација кон светителот. Сликарот ја следи византиската традиција, внесувајќи типично арапски карактеристики, ликот на светителот е заоблен, инкарнатот е темноокер, очи бадемасти, благо извиени веѓи, тажно гледа кон кулата. Зад св. Ѓорѓи јава мало младо момче, во златна туника и кобалтно сини чорапи, златни чизми, на главата носи црвен фес со црн пискул. Во десната рака држи сад за вода/вино - ибрик, преку десното рамо е префрлен долг бел пешкир. Со левата рака се придржува за светителот. Во Мелкитската традиција св. Ѓорѓи го спасил од заробеништво младичот со име Амир(ас)³³. Ибрикот во рацете на младичот го симболизира јаремот под османлиите, а воедно и брзината со која тој е ослободен.

на царската ќерка, св. Ѓорѓи како војник на Небескиот Цар, се појавил на бел коњ, држејќи копје во рацете. Тој силно го заборил копјето во челуста на ламјата и ја соборил на земја).

³² Аци Ф. Михајловски, *цит.труд* . . . , 46.

³³ М. Immerzeel . . . ,118, cat .44. Името Амирас за првпат е спомнато од Вирцил Кандеа 1969 година, а го спомнуваат М. Имерзел и Л.Хосри; Во византиската традиција виноточачот исто така се поврзува со младото момче од Митилена (в) Ј. Поповиќ, *Житија светих* за месец април.; Легендата за момчето од Митилена на островот Лезбос е запишана од Јован Презвитер во 1542 година во Codex Vaticanus 1190, слична редакција на оваа легенда е запишана во Codex Vaticanus 1026 и од манастирот Варлаам 191 и во Atho Joasaphanion 308 од IX век. Според легендата, на островот Лезбос, во Митилена жителите се собрале во црквата св. Ѓорѓи на празникот на патронот, додека Арапите(Agarinoi) планирале напад. При нападот тие одвеле во заробеништво голем број луѓе, меѓу кои се наоѓало и едно убаво момче, син на една вдовица. Емирот на Крит, момчето го назначил за негов личен виноносец. Цела една година мајка му се молела на светителот да го врати нејзиниот син. Така, додека момчето подготвувало да му однесе вино на емирот, се појавил св. Ѓорѓи на бел коњ, го качил момчето зад себе и го одвел во домот на вдовицата. Авторите S., Mihalarias и R., Cormack, сметаат дека во оваа легенда се вклучени историски настани од IX и X век, односно арапското владеење на островот Крит (824-961) и нивниот напад на островот и Лезбос околу 867 година.(в) P. Grotowski, *The Legend of St. George Saving a Youth from Captivity and its Depiction in Art.Series Byzantina, I. . . 31.*

Двете епизоди имаат симболично значење, жртвување и избавување во присуство на теофанијата и вечната борба помеѓу доброто и злото³⁴. Во времето на Османлиското владеење светителот се сфаќа како небесен заштитник на верниците од муслиманите³⁵.

Истата иконографија е сликана на **малата приватна иконка**, која во 1885 година, од поклонение ја донесле Хаџи Петро, х. Димитар и х. Александар Катланови од Скопје, сл.8.³⁶ Инскрипцијата е грчка **СТ:ГЕОРГИС** испишана по горниот раб на иконата, со црвено мастило на златна основа. Иконографијата е иста, стилот на изведбата е различен. Светителот е претставен со ведар бебешки лик. Над него ангел во лет го овенчува со венец на славата од розови цветови, кои можеме да ги забележиме како еден од елементите својствени за арапските сликари³⁷. Пред кулата

³⁴ М. Машник, *Митско и поетско во иконографијата на вранештичката икона „Св. Георгие убива ламја и спасува принцеза“*, „Спектар“, списание за литературна наука, Институт за литература при Филолошкиот факултет - Скопје, год. VI, бр.12. декември 1988, Скопје, 1988, 58.

³⁵ P. Grotowski, *цит.труд*,. . . 35. Авторот спомнува дека Leopold Kretzenbacher проучувајќи ја оваа иконографија на Балканот, укажува на нејзината идеолошка функција, особено во периодот на преродбата, како анти-османлиска односно анти-муслиманска порака за непокорноста на христијаните; На св. Ѓорѓи и св. Димитрија и на нивниот епитет најпознати бранители против антихристот или безбожникот на кого многу често атакуваат заедно се осврнува авторот Д. Николовски, *Неколку нови дела атрибуирани на работилницата на Маргарит Зограф во прилепскиот крај*, Патримониум. МК, Списание за културното наследство - споменици, реставрација, музеи, год.1,бр.1-2/2007, Скопје, 2007, 105; Токму поради ваквите епитети по потпаѓањето на балканските народи под османлиска доминација овие сцени во 80-те години на XVI и првата половина на XVII век се сликаат на фасадите на повеќе цркви на Балканот, укажува С. Петковиќ, *Зидно сликарство на подручју Пеќке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад, 1965, 67.

³⁶ Иконка со дим. 15,2 x 19,5 x 2 см. Хаџи Петро Катланов од Светата земја, син му Димитар и внук му Александар, донеле и една икона на платно Ерусалим (в) С.Лакалиска, *Ерусалими поклонички икони на платно во Македонија од 1794 до 1904 година*, Монографија, Ед. Културно наследство, Каламус, Скопје 2019, 155-166.

³⁷ Emile Hannouche, *Art iconic collector; Canvas art and culture from the middle east arab world*. www. Mokbelartcollection.com/artpatron.htm , Со идентичен венец на славата ангелот го овенчува св. Ѓорѓи на иконата на зографот Михаил Мхана од 1876 година, во приватната колекција на Emile Hannouche од Либан (колекцијата на Emile Hannouche е сместен во неговиот дом во селото Chtoura во долината Векаа во Либан).

Сл. 10. Деисис, икона на поклониците Наум, Петро и Стефан, непознат автор, Ерусалим, 1878 г. Галеријата за икони при соборниот храм Св. Кирил и Методиј во Тетово.

стои принцезата која со едната рака укажува на ангелот, а другата ја држи на градите. Ореолот е потенциран со црвена боја. Фонот е дводелен, горе златен, долу песоклива пустинска рудиментирана вегетација. Коњот е сликан со светлозеленкаст тон наместо со бел. Сликарот употребува светлозелени тонови, портокалови окер - кафени и виолетови со кои успешно сугерира песоклива површина. Чудотворното спасување од Св. Ѓорги можеме да го проследиме и на мала мелките икона која непознат поклоник/ација ја донирал на градската црква Св. Димитрија во Скопје, сл.9.³⁸ Тематски по хоризонтала иконата е поделена на два дела. Иконографски е посветена на најугледните и најпочитуваните христијански светители во Светиот град Ерусалим и воопшто во Источното христијанство. Во горниот дел на иконата се претставени св. цар Константин и царица Елена со сите царски обележја, сликани заедно со Голготскиот крст помеѓу нив, како симбол на нивната заложба за воспоставувањето на христијанската религија во царството. Во долниот дел на иконата се претставени постхумните чуда на „Св. Димитрија го спасува епископот Кипријан од заробеништво кај Словените и го убива неверникот цар Калојан“, како пандан на сцената „Св. Ѓорги ја убива ламјата и го спасува младичот од заробеништво“. Стилските особености на преставата на светителите со ведри младешки ликови е типичен мелките ерусалимски стил од втората половина на XIX век. Судејќи по заедничките карактеристики во претставата иконата на Катланови и

иконата од црквата Св. Димитрија, обете се сликани од иста рака. За разлика од првата икона од Галеријата во Тетово која ја сликал образован иконописец, овие иконки се сликани од послаб иконописец. На трите икони Св. Ѓорги е претставен млад и голобрад според предлошката на Дионисие од Фурна³⁹, во полна воена опрема (златен панцир, окер панталони, кафена развиорена наметка) јава на бел коњ во галоп.

На црквата св. Никола во Тетово во 1878 година, тројца поклоници Наум, Петро и Стефан, донирале икона со претстава на Деисисот (НАВНЪ ПОКЛОЊНИКЪ. ПЕТРО: СТЕФАНЪ: 1878), сл.10.⁴⁰ На златен фон, допојасно и фронтално се претставени Исус Христос (ІС. ХС), од неговата лева страна св. Богородица (М-Р. Б҃҃) и од десната св. Јован Крстител (С҃Т. ІОАΝНІ). Инкарнатот е темен окер, а сенчањето со светол окер. Фактурата на ликовите е арапска, физиономиите се долгнавести и заоблени, косата темнокафена, веѓите полукружни, тенки долги носеви, мали усни, крупни бадемасти очи. Ликовите се типизирани. Исус Христос и св. Јован Крстител се разликуваат во третирањето на косата и набраното чело кај крстителот. Ореолите се потенцирани само со

³⁹ М. Медџ, *Стари сликарски приручници III* . . . . 401(429)18-1.

⁴⁰ Денес во галеријата за икони при соборниот храм Св. Кирил и Методиј во Тетово, *Евидентирани икони во СР Македонија, том XI* (од 20 001 - 22 601) ,65. К. Балабанов, *Галерија на икони во црквата Св. Кирил и Методиј*, 12, кат. 48. (дим. 40 x 29 x 2см.)

³⁸ Иконата е со димензии 24,5 x 20 x 2 см.

црвена линија. Златните драперии се сенчани со црвени, сини и зелени линии кај Исус Христос и Богородица, со кафени кај Јован Крстител, мелод од кожа на камила. Исус Христос е претставен како Пантократор, со десната рака благословува во левата држи розова сфера декорирана со златна лента, ѕвезди, сонце и месечина.

Св.Богородица е претставена во став на адорација со вкрстени раце на градите. Крилатиот св. Јован Крстител има строг поглед потенциран низ набраното чело, во десната рака држи тацна со неговата отсечена глава, во левата пророчкиот стап со крст на врвот. Непознатиот ерусалимски иконописец, концепциски отстапил од вообичаената претстава на молитвата за спас, претставувајќи ги сите актери во фронтален став. Ова укажува на фактот кој е карактеристичен за ерусалимскиот стил - слободно креирање, што овој Деисис го чини уникатен. Иконата во ерусалимски стил е врамена во сликана рамка во трите бои: со златна, сина и зелена.

Четворица поклоници, Михаил, Гаврил, Теодор, Р.М. Ануарија, од поклонение на Светиот гроб во Ерусалим во 1890 година, донесле икона **Собир на архангелските сили**, сл.11. **СВѢТІ ГРАТ ІЕРУСАЛІМ МІХАИЛ ПОКЛОНІК І ГАВРИЛЪ ПОКЛОНІК ТЕОДОР 1890 Р.М. АНУАРИЈА ПОКЛОНІК**. Иконата била донирана во црквата Св. Никола во Тетово.⁴¹ Според словенските сигнатури претставени се архангелите: десно Михаил (**МІХАИЛЪ**) на средината Серафил (**СЕРАФИЛЪ**). и лево Гаврил (**ГАВРИЛЪ**) кои држат медалјон во кој се појавува Исус Христос Емануил. Тројцата архангели се претставени во човечки вид (Даниел, 8, 51; 9, 21), како младичи со две крилја. Само Архангелот Михаил (**МІХАИЛЪ**) е претставен во војничка облека, според описот на Дионисиј Ареопагит во неговото дело Небесна хиерархија, опашан со златен појас, во десната рака држи огнен меч. Архангелите Гаврил и Серафил се сликани во долги облеку како стихари, околу плеките крстообразно опашани со орар (како ѓакони), одозгора носат долги црвени наметки, во рацете држат копје на долг стап со крстест завршеток⁴². Тие се млади, со убави ведри лица, со црвенило на образите и усните, со долги уредни коси, високи, грациозни, но со многу мали стапала. Ликовите на тројцата архангели се типизирани. Исус Христос е претставен во медалјон, пред златна ѕвезда, како Емануил, фронтално и

⁴¹ Евидентирани икони во СР Македонија, том XI (од 20 001 - 22 601), 67. рег.бр.20 594 К. Балабанов, Галерија на икони . . . ,12, кат.64. Дим. 44 x 33,6 x 3см

⁴² Л. Мирковиќ, *Православна литургија или наука за богослужение во православната Источна црква*, прв општ дел, Охрид 2004, 243.

Сл.11. Собир на архангелските сили, икона на поклониците Михаил, Гаврил, Теодор, Р. М. Ануарија, непознат автор, Ерусалим, 1890 г. Галеријата за икони при соборниот храм Св. Кирил и Методиј во Тетово.

допојасно, со ведар лик, голобрад, со куса кадрава коса, облечен во златен хитон, во став на благослов со двете раце. Во драпериите на светите архангели доминираат златна, црвена и зелена боја. Крилјата се зелени. Фонот е двобоен, горе златен, долу зелено-маслинест. Факт е дека оваа византиска иконографија во поствизантиската уметност и во времето на преродбата, главно успеала да ја задржи својата изворна форма и не претрпела некои драстични промени и во Светата земја.

Иконата „Раѓање Христово“, била сопственост на манастирот Св. Наум на Охридското Езеро, донирана од непознат поклоник, сл.12,⁴³. Инскрипцијата на иконата е двојазична, арапска и грчка. Арапските натписи се испишани со бела боја и ги објаснуваат сцените: раѓањето на Ме-

⁴³ Денес припаѓа на Галеријата за икони при Завод и музеј Охрид, дим .33 x 24,5 x 2,5 см. (в)С, Лакалиска „Колежот на витлеемските деца, Марков манастир – Света земја“, Прва национална конференција за византологија и медијевистика, Самоилова држава- 1000 години потоа (1018-2018) Охрид, 25-26 октомври 2018 (во печат). Иконографијата има византиски основи, на што укажува композицијата „Колежот на витлеемските деца“ во црквата Св. Димитрија, Марков манастир, крај Скопје од доцниот XIV век .

Сл.12. Раѓање Христово, втора пол. на XIX в, автор непознат, Ерусалимска сликарска школа, Галерија на икони, Музеј и завод Охрид

сијата, мудреци, пастири и ангели, колењето на невините вилеамски деца, но не е авторизирана⁴⁴. Над куполата на пештерата грчките сигнатури се испишани со црвена боја. Илустрацијата на ерусалимската икона припаѓа на развиениот тип композиции, која се заснова на евангелските извори (Мат.2, 16-18)⁴⁵. Имено, во преден план, во зелена вегетација се претставени од десната страна св. Богородица, која клечи со вкрстени раце на градите и благо наведната глава над бебето Христос во јасли. Од левата страна клечи св. Јосиф,

⁴⁴ V. Popovska Korobar, D. Georgiev, *Icons from the museum of Macedonia with ottoman prayer inscriptions* Историјски часопис, књ.LX, Историјски институт САНУ, Београд, 2011, 259, сл.10266 (фус.24) ;

⁴⁵ Палестински икони со претстава на Раѓањето Христово, дела на арапските сликари од Ерусалимската сликарска школа, можеме да проследиме во збирката Ходочаснички еулогии во музејот Ермитаж, Санкт Петербург, 1868(в) Y. Piatnitsky, *Pilgrims' Eulogias from the Holy Land in the Hermitage Museum Collection*, St Petersburg, ECA 2, PEETERS, Leuven, Belgium, 109-111, Pl. 8.; икона во црквата св. Ѓорѓи во Бејрут, Сирија, 1876 (в)M. Immerzeel, *Syrian icons . . .* 60-61(cat.15); икона во приватната колекција на Emile Hannouche од Либан дело на зографот Јохана Салиба ал Кудси (в) *Emile Hannouche, Art iconic collector, Canvas art and culture from the middle east arab world.*, итн.

со десната рака потпрена на градите, а левата ја спушта пред телото. Пастирот од десната страна е во став на адорација, а од левата страна е претставен на ист начин како св. Јосиф, со десната рака потпрена на градите, а левата спуштена пред телото.

На средината во полукружното окно на пештерата се претставени животните (белото магаре и волот) што укажува на исполнувањето на пророштвото на Исија (Ис. 1; 3), а над нив во средината вилеамската ѕвезда, која се спушта од Бојжето око, опкружено со шест ангели во лет. Како широк златен зрак ѕвездата пробива низ површината на пештерата, правејќи кружен отвор и виси во просторот набљудувана од малиот Христос, кој го вперил погледот кон неа. Горе, во десниот агол на иконата се претставени тројцата мудреци на коњи, кои следејќи ја ѕвездата пристигаат во Вилеам, му се поклонуваат на младенецот Исус во скутот на Богородица пред базиликата во Вилеам, и откако му ги дале даровите злато, ливан и смирна, си заминале. Десно и лево во втор план се двајцата пастири, кои ја примиле веста од ангелот. Десно од нив, а по должината на горниот дел од пештерата е сликана композицијата „Колежот на вилеамските деца“, според описот на св. Јован Дамаскин. Колежот е симетрично распореден од двете страни на големиот зрак, како завршна епизода поврзана со настаните околу раѓањето на младенецот. Двајца римски војници се во акција. Едниот со кренат меч ја држи за коса разголената мајка, која гледа кон своето бебе. Друг, држејќи ја за коса мајката, го забодил мечот во бебето. Од десната страна се расфрлени две заклани бебиња. Наоколу е сликана ниска вегетација. Композицијата е составен дел на сите Ерусалими во долниот десен агол⁴⁶.

⁴⁶ С. Лакалиска, *Ерусалими поклонички икони на платно во Македонија од 1794 до 1904 година*, . . . 47-50.

Sneška LAKALISKA

PILGRIMAGE ICONS IN THE JERUSALEM STYLE FOUND IN R.N. MACEDONIA FROM
THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

Viewing the theme of the subject matter from the icons from pilgrimage icons originating from their travel to the Holy Land, we can conclude they relate with the icons from Eastern Christian tradition with the difference of the Arabic/ local style. These works are created during period reformation, as a reflection of strong denationalization politics which occurred in the region. The subject matters are following strictly theological tendencies of the Lavant Baroque from the 19th century. The interest about the Melchite painters has grown in the last decade by the

European art historians, especially on the Balkans. The pilgrim's travel and the paintings of Proskynetaria from Jerusalem had been in a rise. With the fact the painters of Jerusalem Proskynetaria came from Arabic or Russian origin, the subjects of Jerusalem painting school was not placed in one place, in the future a successive examine must follow about this element. The Jerusalem / al Qudsi style most likely has to come to light in the category of folk/ local Arabic art, and to receive the merit in the history of the Eastern Christian art.